

Çarh-Nâme'nin Eksik Beyitleri Üzerine

Orhan KILIÇARSLAN*

Özet

Anadolu sahasında yazılmış ilk Türkçe metin olduğu Fuad Köprülü tarafından öne sürülen *Çarh-nâme*, Ahmed Fakîh'e ait bir manzumedir. Köprülü tarafından 13. yüzyılda yaşadığı belirtilen Ahmed Fakîh'in, son araştırmalarla birlikte 14. yüzyılın ortalarında hayatta olan aynı isimde bir başka şair olduğuna işaret edilmiştir. Şairinin yaşadığı çağa ilişkin değerlendirmelere karşın *Çarh-nâme*'nin Ahmed Fakîh ismine aidiyeti konusunda bir belirsizlik bulunmamaktadır. *Çarh-nâme*'nin yegâne nüshasının bulunduğu Eğridirli Hacı Kemâl'in *Câmi 'ü'n-nezâ'ir* adlı nazire mecmuasında manzumenin seksen üçüncü beytinden sonraki on yedi beyit eksiktir. Bir süre önce *Mecmua Feraid* adı ile kayıtlı bir mecmuaya sıralı/sırasız bir biçimde eklendiği düşünülen varakların *Çarh-nâme*'nin metnini de barındıran Eğridirli Hacı Kemâl'in *Câmi 'ü'n-nezâ'ir* adlı nazire mecmuasının en hacimli nüshası olan Bayezid nüshasına BD (No: 5782) ait olduğu tespit edilmiştir. Çalışmada bu kısımların Bayezid nüshası ile olan ilgisine ilişkin çeşitli açılardan değerlendirmeler yapılmış, hem *Çarh-nâme* hem de aynı varaklarda devam eden diğer manzumelerin birbiriyle olan bağlantıları ortaya konulmuştur. Mecmuada bulunan ilgili varaklar ile Bayezid nüshasının genel özellikleri açısından yapılan karşılaştırma ve değerlendirmelerin de iki metin arasındaki ilişkiyi desteklediğini söylemek mümkündür. Çalışmanın genelinde Bayezid nüshası ve mecmuada tespit edilen kısımlar *Çarh-nâme* özelinde ele alınmış, çalışmanın sonunda ise Türk dili ve edebiyatı tarihi açısından önemli bir metin olan *Çarh-nâme*'nin eksik beyitlerinin de eklenmesiyle tam metni sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ahmed Fakîh, *Çarh-nâme*, *Câmi 'ü'n-nezâ'ir*, Eğridirli Hacı Kemâl, mecmua.

* Doç. Dr., Düzce Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, orhank19@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-9479-6975>.

On the Missing Couplets of *Çarh-Name*

Abstract

Çarh-name, which is claimed by Fuad Köprülü to be the first Turkish text written in Anatolia, is a verse by Ahmed Fakih. Although Köprülü states that Ahmed Fakih lived in the 13th century, recent research has pointed out that there was another poet with the same name who was alive in the mid-14th century. Despite the evaluations regarding the age of the poet, there is no uncertainty about the attribution of the *Çarh-name* to the name of Ahmed Fakih. The seventeen couplets after the eighty-third couplet of the verse are missing from Eğridirli Hacı Kemal's *Cami'ü'n-neza'ir*, the only copy of *Çarh-name*. Some time ago, it was found out that the pages, which were thought to have been added sequentially/unsequentially to a collection of poetry (mecmua) registered under the name *Mecmua Feraid*, belonged to the Bayezid copy BD (No: 5782), which is the most voluminous copy of Eğridirli Hacı Kemal's *Cami'ü'n-neza'ir*, which also contains the text of *Çarh-name*. Throughout the study, the Bayezid copy and the parts detected in the collection of poetry (mecmua) are discussed in terms of *Çarh-name*, and at the end of the study, the full text of *Çarh-name*, which is an important text in terms of the history of Turkish language and literature, is presented with the addition of missing couplets.

Keywords: Ahmed Fakih, *Çarh-name*, *Cami'ü'n-neza'ir*, Eğridirli Hacı Kemal, collection of poetry (mecmua).

Anadolu Türk yazınının başlangıç dönemine ait isimler ve bu isimlerin eserleri, Türkçenin tarihî-edebî çizgisini göstermesi bakımından önemlidir. Bu isimlerden biri de Ahmed Fakih'tir. Anadolu sahasında Türkçe yazılmış ilk telif eser konusunda adı ön sıralarda anılan Ahmed Fakih'in kimliğine ve yaşadığı döneme ilişkin araştırmalar, *Çarh-nâme* üzerine ilk çalışmayı gerçekleştiren Fuad Köprülü'den¹ itibaren yeni bilgiler ve belgeler ışığında devam etmiştir.²

¹ Köprülü'nün Ahmed Fakih'in kimliği ve yaşadığı yüzyıla ilişkin değerlendirmelerini dayandırdığı kaynaklar için bk. Köprülüzâde Mehmed Fuad. (1926). Selçuklular devrinde Anadolu şairleri II: Ahmed Fakih. *Türk Yurdu*, 22, 183-149-151.

² Anadolu sahasında ilk telif Türkçe eser konusundaki araştırmalar ve farklı değerlendirmeler için bk. Sertkaya, O. F. (1989). Ahmed Fakih. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm ansiklopedisi* içinde (C 2, 65-67). Türkiye Diyanet Vakfı; Tezcan, S. (1994). Anadolu Türk yazınının başlangıç döneminde bir yazar ve *Çarh-nâme*'nin tarihlendirilmesi üzerine. *Türk Dilleri Araştırmaları*, 4, 75-88; Bayram, M. (2000). Anadolu'da te'lif edilen ilk Türkçe eser meselesi. *Erdem*, 36, 899-906; Koç, M. (2011). Anadolu'da ilk Türkçe telif eser. *Bilig*, 57, 159-174; Merhan, A. (2011). Anadolu'daki ilk Türkçe eser üzerine tartışmalar. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 59(2), 53-62.

Fuad Köprülü'nün Sultân Veled, Yûnus Emre, Şeyyâd Hamza, Hoca Dehhânî ve Şeyyâd İsâ ile birlikte 13. yüzyıl şairlerinden biri olarak saydığı Ahmed Fakîh'in isim benzerlikleri ve diğer bazı kronolojik tutarsızlıklar neticesinde bu yüzyıla tarihlendirilemeyeceği ortaya konulmuştur. Bu konu hakkında Semih Tezcan, Ahmed Fakîh'in 13. yüzyıl şairi olarak konumlandırılmayacağına ilişkin düşüncesini Köprülü'nün kanıtlarını inandırıcı bulmayarak şöyle izah eder;

Ahmed Fakîh'e ilişkin olarak; Ad benzerliği (13. yy.da yaşamış Mevlânâ Celâlî'd-dîn-i Rûmî'nin çağdaşı bir dervişin ve Çarh-nâme yazarı'nın benzer adlar [Fakîh Ahmed, Ahmed Fakîh] taşımaları). ... Köprülü'nün iddiaları sağlam dayanaklardan ve kanıtlardan yoksun olmasına karşılık son zamanlara kadar hemen hemen bütün araştırmacılar tarafından kabul edilmiş, tekrarlanmış ve bu iddialara dayanılarak yeni görüşler ileri sürülmüştür (Tezcan, 1994, s. 83).³

Tezcan'ın değerlendirmesine göre “Yûsuf u Züleyhâ yazarı ?Sula Fakîh, Muhammed Hanefî Cengi yazarı Derviş Fakîh, Kitâb evşâf el mesâcîdi'ş-şerîfe yazarı Ahmed Fakîh, Çarh-nâme yazarı Ahmed Fakîh aynı kişi olabilir” (Tezcan, 1994, s. 87). Tezcan bu değerlendirmesini dönemin dil özellikleri, eserde yer alan tarihî olay(lar) ve karşılaştırmalar üzerine temellendirmiştir.

13. yüzyıl şairlerinden gösterilen bir diğer isim olan Şeyyâd Hamza'nın elli beyitlik bir manzumesinden hareketle 13. yüzyıla tarihlendirilemeyeceği, Metin Akar'ın çalışmalarıyla ortaya konulmuştur. Akar, Şeyyâd Hamza'nın bu manzumesinin iki beytinde geçen “veba” ile ilgili ifadelerden hareketle şairin yaşadığı dönemi tespit etmiştir. Bu beyitlerden birinde doğrudan bir tarih ifadesi (749/1348) geçmektedir.⁴ Akar, ortaya koyduğu deliller ışığında Şeyyâd Hamza'nın yaşadığı devre ilişkin şu değerlendirmeyi yapar; “Şeyyad Hamza 1348 yılında henüz hayattadır. Şiir yazmaktadır. Bu güne kadar zannedildiği gibi o, XIII'üncü asrın değil, XIV'üncü asrın ilk yarısında yaşamış olmalıdır diyoruz. Kızının mezar taşı ve bilhassa yazımızda sunduğumuz şiiri düşüncemizin doğruluğunun kuvvetli bir delilidir” (Akar, 1986, s. 9). Şeyyâd Hamza'nın manzumesindeki bilgilerin şairin dönemine ait çıkarımlarda bulunulmasına verdiği katkı, Semih Tezcan tarafından Çarh-nâme için de uygulanmıştır. Tezcan, gösterdiği diğer kanıtlar ve yukarıda bahsedilen bilginin Çarh-nâme'deki yansımalarını şu şekilde sonuçlandırmıştır;

³ Köprülü, Ahmed Fakîh'in “Selçukîler devri şairlerinden” olduğuna ilişkin Çarh-nâme'nin muhtevası üzerinden de bir değerlendirmede bulunur; “bütün bu lisanî delillere ilâve olarak Çarhnâme'nin mevzu itibarıyla da Moğol İstilâsı zamanındaki Anadolu hayat-ı ruhiyesine tetabuk ettiğini zikredersek Ahmed Fakîh'in de Selçukîler devri şairlerinden olduğunu anlarız” (Köprülüzâde Mehmed Fuad, 1926, s. 149).

⁴ Akar'ın ortaya koyduğu diğer deliller için bk. Akar, M. (1986). Şeyyad Hamza hakkında yeni bilgiler-I. *Türklük Araştırmaları Dergisi*, 2, 1-14.

Yukarıdaki bilgilerin ve özellikle Akar'ın önemli keşfinin ışığı altında *çarh-nâme*'yi bir kez daha gözden geçirince bugüne kadar dikkatlerden kaçmış bir noktayı belirleyebildim. Dünyanın vefasızlığını anlatan ve ölüm temasını işleyen bu manzumede şu beyit bulunmaktadır:

gözünjile néce gördün é uslu * ki ma‘şûmlar kırılmışıdır vebâdan

(*Çarh-nâme* 50)

Okuyucuya ‘Masumların vebadan öldüğünü birçok kez kendi gözlemlerle gördün ey akıl sahibi’ diyen yazarın, kendisinin de aynı salgın sırasında yaşamış olduğunu kabul etmek herhalde yanlış olmayacaktır. 13. yy.da veya 14. yy. başında bilinen başka bir veba salgını olmadığına göre bu da 1346-1353 arasında yayılan ‘Kara Veba’ olmalıdır. Dolayısıyla bu beyit, *çarh-nâme*'nin de en erken 1350’lerde veya daha sonra yazılmış olması gerektiğini gösteren bir kanıttır. Böylece Köprülü'nün bu noktadaki tahmininin de yanlışlığı ortaya çıkmış oluyor (Tezcan, 1994, s. 86-87).

Akar ve Tezcan'ın 13. yüzyıla tarihlendirilen şairler ile ilgili yukarıda bahsedilen değerlendirmeleri, genel ve etkisi belirli bir zaman aralığında devam edebilecek bir vaka karşısında daha sınırlı bir süreyi kapsayan olay(lar) olması bakımından tarihlendirmenin doğruluğuna çok daha fazla katkı sağlamaktadır.

Ahmed Fakîh ismi üzerinden yapılan değerlendirmelerden bir diğeri Osman Fikri Sertkaya'nın *İslam Ansiklopedisi* (TDV) için hazırladığı “Ahmed Fakih” maddesidir. Bu maddede Sertkaya, “Ahmed Fakih” isim(ler)i üzerinden bir tasnif yapmıştır. Bu tasnif, Ahmed Fakîh ismindeki müelliflerin tarih sıralamasına göre dir. Sertkaya'nın bu yazısında *Çarh-nâme* adlı kasidenin hangi Ahmed Fakîh'e ait olduğundan bahsedilmemiş, “Ahmed Fakih Adı Altında Toplanan Eserler” başlığı ile genel bir değerlendirme yapılmıştır. Bu çalışmada *Kitâbu evsâfi mesâcidi 'ş-şerîfe* sahibi Ahmed Fakîh ayrı bir sınıflandırma içinde ele alınmıştır. Sertkaya, *Kitâbu evsâfi mesâcidi 'ş-şerîfe* sahibi Ahmed Fakîh'in hangi dönemde yaşadığına ilişkin olarak “XIV. yüzyılın ikinci yarısında, hatta XV. yüzyılın ilk yarısında yaşamış olabileceğine hükmedilebilir” (Sertkaya, 1989, s. 66) değerlendirmesinde bulunmuştur. Ahmed Fakîh(ler) in hangi yüzyılda yaşadıklarına ilişkin Köprülü'nün değerlendirmeleri, kendisinden sonra bu isim üzerindeki araştırmalar ile güncellenerek bu konuda belirli bir hükmün verilemeyeceği veya daha geç bir tarihlendirmenin söz konusu edilmesi gerektiği noktasında birleşir. Tezcan ve Sertkaya'nın araştırma ve değerlendirmeleri tek bir Ahmed Fakîh'in olmadığı yönündedir. Buna mukabil, Tezcan'ın Türk edebiyatının ilk ürünlerinin verilmeye başlandığı 13 ve 14. yüzyıllardaki müellif/şair ve bunların eserleri üzerine hem eserlerden hem de dönemin şartlarından hareketle ortaya koyduğu tespitler, karışıklığı bütünüyle ortadan kaldırmaya da belli bir birikim ve yaklaşım tarzı sunması

bakımından önemlidir. *Çarh-nâme* yazarının hangi Ahmed Fakîh olduğu veya *Kitâbu evsâfi mesâcidi 'ş-Şerîfe* yazarı ile aynı kişi olup olmadığı meselesi bir tarafta tutulursa bu iki eserin de Ahmed Fakîh isim(ler)i etrafında toplandığı söylenebilir.⁵ Bugün için bir hac seyahati esnasında kutsal mekânların tavsif edildiği *Kitâbu Evsâfi Mesâcidi 'ş-Şerîfe* adlı eser yanında *Çarh-nâme* adlı kasideenin de Ahmed Fakîh'e aidiyeti konusunda bir kabul söz konusudur. Yenilenen bilgi ve belgelerle bu eserlerin Türk edebiyatının 14-15. yüzyıllarına tarihlendirilmesi gerekliliği ortaya konulmuştur.

Ahmed Fakîh'in Eserleri

Ahmed Fakîh adı etrafında toplanmış *Kitâbu Evsâfi Mesâcidi 'ş-Şerîfe*, *Çarh-nâme* adlı eserler yanında şairin Fakîh, Miskîn Fakîh mahlaslarını kullandığı şiirleri de bulunmaktadır (Mazıoğlu, 1974, s. 13; Pala, 2004, s. 130-131).

Kitâbu Evsâfi Mesâcidi 'ş-Şerîfe

Ahmed Fakîh'e ait olduğu kabul edilen ve 100 beyitten oluşan *Çarh-nâme* kasideinden daha hacimli bir eser olan *Kitâbu Evsâfi Mesâcidi 'ş-Şerîfe*, muhteva özelinde Mekke, Medine, Şam ve Kudüs şehirleri ile bu şehirlerde bulunan mescitlerin detaylı sayılabilecek ölçüde anlatıldığı 339 beyitlik bir mesnevidir. Mesnevi, *Çarh-nâme*'de de kullanılan “mefâ'îlün mefâ'îlün fe'ûlün” vezni ile yazılmıştır. Mesnevinin ilk 21 beyti mukaddime mahiyetinde Hz. Peygamber ve dört halifenin anıldığı ve eserin yazılış sebebinin anlatıldığı kısımdır. Bu kısmı müteakip “fî zikri vasfî mescidi'l-Medîneti ve mâ fihâ min ziyârâti” başlığı ile Medine; “fî zikri vasfî Mekke şerrefehu'llâhu te'âlâ” başlığı altında Mekke; “fî zikri vasfî mescidi'l-Kudsi'ş-şerîf ve mâ fihâ” başlığı ile Kudüs; “fî zikri vasfî 'ş-Şâmi'l-mübârek” başlığıyla Şam şehri ve bu şehirler içinde bulunan önemli kutsal mekânların çeşitli özellikleri anlatılmıştır. Mesnevinin 169-188 beyitleri “fasl fî münâcâti'r-Rahmân subhâ (nehû)” başlığı altında münacat kısmını kapsamaktadır. Kudüs mescitlerinin tavsifi “fasl fî medhi 'adesi'l-Halîl 'aleyhi's-selâm” başlığı altında Hz. İbrahim övgüsünün yapıldığı bölüm ile devam etmektedir. Mesnevinin son kısmında ikisi “medh-i Kuds”, biri ise “medh-i Kuds-i Mübârek” başlıklarını taşıyan üç manzume ile başlığı bulunmayan başka bir manzume bulunmaktadır. Mesnevinin sonuna eklenen bu dört manzume mesnevide kullanılan vezinden farklı olarak ve üçü gazel/kaside biri ise kıta kafiyesi ile yazılmış manzumelerdir. Bu kısımdaki dört manzumenin toplam beyit sayısı 50 beyit ve 1 mısradır (Mazıoğlu, 1974, s. 13).

⁵ *Çarh-nâme* ve *Kitâbu Evsâfi Mesâcidi 'ş-Şerîfe* adlı eserlerin iki ayrı Ahmed Fakîh'e ait olabileceği konusunda karşılaştırmalı bir değerlendirme için bk. Boz, E. (2019). Ahmed Fakîh'e atfedilen iki eser üzerinde “aitlik tespitine yönelik” biçimbilgisel bir karşılaştırma. *Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 8(18), 167-179.

Ahmed Fakîh'in hac yolculuğunun bir mahsulü olan eser, hacca gideceklerle bir kolaylık sağlamak niyetiyle yazılmıştır. Bir bilgilendirme metni olarak değerlendirilebilecek eser, Türk edebiyatının ilk hac seyahatnamelerinden sayılmaktadır.

Çarh-nâme

Câmi 'ü'n-nezâ'ir, Türk edebiyatının erken dönemlerindeki şairler ve bu şairlerin şiirlerinin derlendiği bir mecmua olması açısından önemli bir eserdir. Mecmuada Ahmed Fakîh'in *Çarh-nâme*'si yanında Yûnus Emre, Şeyyâd Hamza, Dehhânî, Gülşehrî, Âşık Paşa, Elvân Çelebi gibi ilk dönem şairlerinin şiirleri de bulunmaktadır. *Câmi 'ü'n-nezâ'ir*'in Türk edebiyatı tarihi açısından önemine ilişkin Halid Bayrı 1927 yılındaki bir neşrinde şu değerlendirmeyi yapmaktadır;

Bir devir edebiyatını üzerinde hatve hatve takip ettiğimiz '*Câmi 'ü'n-nezâ'ir*' bizi yedinci ve sekizinci asırlardaki Türk edebiyatı hakkında tahminden fazla tenvir etmektedir. Yunus Emre'den hatta ondan daha evvel yetişen Türk şairlerinden başlayarak edebiyatımızın inkişaf ve tekâmül zamanlarına kadar yazılmış birçok manzumelere bu kitapta birer birer tesadüf ediyoruz (Bayrı, 1927, s. 1432).

Köprülü ise *Millî Edebiyat Cereyanının İlk Mübeşşirleri* adlı eserinde Hacı Kemâl'in bu eserini kendisinden önceki örneği olan *Mecmû'atü'n-nezâ'ir* ile kıyaslayarak eser hakkında sitayişkâr ifadeler kullanmıştır; "Ömer bin Mezîd'in kitabından sonra Anadolu edebiyatının en eski ve -hacmi itibariyle ondan sekiz kere büyük- muazzam bir hazinesi olan bu eserin..." (Köprülüzâde Mehmed Fuad, 1928, s. 61).

Ahmed Fakîh'in *Çarh-nâme* adlı kasidesinin yegâne nüshası, Eğridirli Hacı Kemâl'in *Câmi 'ü'n-nezâ'ir* adlı nazire mecmuasının Bayezid Devlet Kütüphanesi 5782 numarada kayıtlı nüshası içinde 289a-290b (264a-265b)⁶ varakları arasında bulunmaktadır. Bu nazire mecmuasının Bayezid nüshasına göre daha eksik bir nüshası, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi İsmail Saib 804-805 numarada iki cilt olarak kayıtlıdır. Bayezid nüshası ile -bir şiir dışında- aynı şiirlerin yer aldığı AÜ nüshasında *Çarh-nâme*'nin başka bir nüshası kayıtlı değildir. AÜ nüshası, Bayezid nüshasının 228a-228b varaklarında bulunan Şeyyâd Hamza'ya ait bir şiir ile son bulmaktadır. Dolayısıyla Bayezid nüshasının 264a-265b numaralı varaklarında bulunan *Çarh-nâme*'nin metnine gelmeden nüsha yarım bırakılmış veya eksilmiştir.

⁶ Mecmuada birden fazla numaralandırma yapılmıştır. Bu numaralandırmaların eserin eksikliğinden dolayı zaman içinde yeniden incelenip farklı değerlendirmeler neticesinde tekrar kaydedildiğini düşünüyoruz.

Fuad Köprülü bir yazısında, Ahmed Fakîh'in *Çarh-nâme* adlı kasidesinin 82 beyitten meydana geldiğini ifade etmiştir. (Köprülüzâde Mehmed Fuad, 1926, s. 149). *Çarh-nâme*'nin eksikliğine ilişkin bir değerlendirmenin de bulunduğu bu yazısında Köprülü; "Câmiu'n-Nezâir'in 289-290'ıncı varaklarında Çerhnâme-i Ahmed Fakîh der bî-vefâi rûzgâr unvanı altında 82 beyitten mürekkep bir manzume mevcuttur ki bunun noksan olduğunu yazı manzumenin sonunu muhtevî varakın nasılsa düştüğü, onu takip eden 291 numaralı varakın başında Halîlî'nin bir gazelinin sadece maktâna tesadüf edilmesiyle anlaşılıyor" (Köprülüzâde Mehmed Fuad, 1926, s. 149) tespitlerine yer verir. Bu değerlendirmesinin devamında, "Câmiu'n-Nezâir'in sonunda mevcut bir cetvele nazaran Ahmed Fakîh'in yüz beyitlik bir eseri mevcut olmak iktiza ediyor ki buna nazaran manzumenin sonundan on sekiz beyitlik bir parçanın aradaki varakla beraber zayı olduğu tebeyyün etmektedir" (Köprülüzâde Mehmed Fuad, 1926, s. 149) diyerek eserin 18 beytinin eksik olduğunu söylemektedir. *Çarh-nâme*'nin beyit sayısına ilişkin başka bir değerlendirmeyi Ahmed Fakîh'in *Kitâbu Evsâfi Mesâcidi 'ş-Şerife* adlı eserini yayınlayan Hasibe Mazıoğlu'nun bu eserin giriş kısmında verdiği bilgilerde görüyoruz. Mazıoğlu, *Çarh-nâme* hakkında verdiği bilgilerde kasidenin 88 beyit olduğunu söylemektedir; "Câmi 'u'n-nezâ'ir'in 289-291. yaprakları arasında bulunan bu manzume 88 beyittir" (Mazıoğlu, 1974, s. 11). *Çarh-nâme* üzerine bir inceleme gerçekleştiren Mecdut Mansuroğlu, kasidenin Köprülü'nün belirttiği gibi 82 beyit değil 83 beyit olduğunu ifade etmiştir; "Ahmed Fakîh'in bilinen tek eseri Eğirdirli Hacı Kemal'in Câmi 'ü'n-nezâ'ir'indeki Köprülü'ye göre 82, aslında 83 beyitlik Çarhnâme-i Ahmed Fakîh der bivefâi-i rûzgâr başlıklı kaside şeklinde manzumesidir" (Mansuroğlu, 1956, s. 2). Mansuroğlu'nun belirttiği gibi *Câmi 'ü'n-nezâ'ir*'in bazı varakları eksik Bayezid nüshasında *Çarh-nâme*'nin 83 beyti bulunmaktadır.⁷ Köprülü'nün değerlendirmesine de temel teşkil eden *Câmi 'ü'n-nezâ'ir*'in sonundaki fihrist kısmında Ahmed Fakîh⁸ ismi altında 100 sayılı yazılıdır. Bu fihristte şairlerin ismi/mahlası yazıldıktan sonra altlarında şiir/beyit sayıları verilmiştir. Mecmuada başka şiiri bulunmayan Ahmed Fakîh'in bu kasidesi 100 beyitten oluşmaktadır. Mecmuanın akışı içinde 83. beyitten sonra bir kopukluk meydana gelmiş ve *Çarh-nâme*'nin son 17 beyti bu kopan kısımda kalmıştır. Eserin elde bulunan metninin son beyitlerinde nasihatlere yer verilirken bir kopukluğun olduğu hissedilmektedir. *Câmi 'ü'n-nezâ'ir*'de bulunan 83 beyit içinde mahlasın bulunmaması, mahlasın devam eden beyitlerde kaldığını göstermektedir. Aynı tespiti Mazıoğlu, "Sadece manzumenin başlığında yazılı olan Şairin adı da kopmuş olan bu son

⁷ Kasidenin eksikliğine ilişkin bir diğer tespit için bk. Kut, G. (1986). Mecmua. *Türk dili ve edebiyatı ansiklopedisi* içinde (C 6, s. 171). Dergâh.

⁸ Bayezid nüshasında *Çarh-nâme* metninin başlığında "Ahmed Fakîh" ismi yazılı iken fihristte "Ahmed Faqî" şeklinde bir imla görünmektedir.

beyitlerde yazılı olmalıdır” (Mazioğlu, 1974, s. 11) cümleleriyle ifade etmektedir. Bir süre önce Edirne Selimiye Yazma Eser Kütüphanesi 22 Sel 2309 numarada *Mecmua Feraid* (ME) adıyla kayıtlı bir şiir mecmuası içinde düzensiz bir biçimde bir araya getirildiği tespit edilen varaklar ile *Câmi 'ü'n-nezâ'ir*'in Bayezid nüshası arasında bazı ortaklıkların olduğu görülmüş ve karşılaştırmalar neticesinde bu düzensiz varakların *Câmi 'ü'n-nezâ'ir*'in bu nüshasından kopan varaklar olduğu belirlenmiştir. Mecmuaya belli bir sıra gözetilmeden ve karışık olarak ilave edildiği anlaşılan bu varaklar, *Câmi 'ü'n-nezâ'ir*'in mukaddimesinde verilen genel hacmi birkaç varak ile aşan ölçektir. Tespit edilen mecmuanın 143a yüzünde bulunan ve baştan eksik olan 17 beyitlik manzume, Ahmed Fakîh'in 83 beyti *Câmi 'ü'n-nezâ'ir*'in 264a-265b varakları arasında bulunan *Çarh-nâme* adlı kasidesinin devamıdır. Bu kısımda bulunan 17 beytin baştan 11. beytinde -genel metinde 94. beyte denk gelen beyit- şairin mahlası şu şekilde geçmektedir.

94. Bu 'ibret saña kâr itdise **Ahmed**

Günâhdan tevbe eyle okı Kur'ân (Kılıçarslan, 2022, s. 220)

Şiir mecmuası içinde tespit edilen bu 17 beyitlik kısmın bulunduğu varakta *Çarh-nâme*'nin 83. beyti ile biten bir önceki varağın derkenarında kayıtlı manzumenin de aynı şekilde devam ettiği görülmektedir. Bayezid nüshasının 264a yüzünde *Çarh-nâme* ile birlikte ve onunla aynı vezin ve kafiyede başlıksız bir başka manzume daha bulunmaktadır. *Çarh-nâme*'deki eksikliğe benzer şekilde bu manzumenin sonu da Bayezid nüshasında yoktur. Bu manzume de şiir mecmuasında *Çarh-nâme*'nin eksik 17 beytini tespit ettiğimiz varağın derkenarında devam etmektedir. Manzume, mecmuada bulunan 18. beyitten -Bayezid nüshasındaki beyitler de dikkate alındığında 105. beyit- hareketle Sa'dî mahlaslı bir şaire aittir.⁹ Bayezid nüshası ile mecmuada tespit ettiğimiz kısmın birbirinin devamı olduğunu gösteren bir diğer durum, Köprülü'nün de bahsettiği şekliyle Bayezid nüshasında *Çarh-nâme*'nin 83. beytinden sonra gelen yüzde Halîlî'ye ait bir şiirin yalnızca maktasının bulunmasıdır. Derkenardaki şiirin tamamlanmasına benzer şekilde Halîlî'nin şiiri de mecmuada bulunan bir gazel ile bütünlenmektedir. Şiir mecmuasının 151b yüzündeki 6 beyit ile Bayezid nüshasındaki makta beyti vezin, kafiye ve redif açısından aynı şiirin iki parçasıdır.¹⁰

⁹ *Câmi 'ü'n-nezâ'ir*'in tenkitli metninde bu manzume hem başlığının bulunmaması hem de sondaki eksiklikten dolayı şairler dizininde “Şairi Bilinmeyen Şiirler” başlığı altında gösterilmiştir. Bk. (Ertek Morkoç, 2003, s. 1498-1504, 2372). Mecmuada tespit edilen bu kısmın Bayezid nüshasında en son 88. beytin ilk mısraı kaydedilmiş kısım ile vezin, kafiye ve muhteva açısından örtüştüğü görülmektedir.

¹⁰ *Câmi 'ü'n-nezâ'ir*'in tenkitli metninde *Çarh-nâme*'nin 83. beytine düşülen dipnotta “Ahmed Fakîh'in *Çarh-nâme*'si burada son bulmaktadır. 83 beyitten sonrası mecmuada mevcut değildir” açıklamasından sonra “266 a sayfasında ise daha önce 263 a der-kenâr'da

Mecmuada bulunan 17 beyitlik eksik kısım, *Çarh-nâme*'nin daha önceki beyitleri ile muhteva ve üslup açısından paralel bir şekilde devam etmektedir. *Çarh-nâme* üzerine bir inceleme yapan Mansuroğlu'na göre şair bu eserinde sanat bakımından iptidai özellikler göstermektedir; "Tasavvuf cereyanlarının Anadolu'da büyük bir kuvvetle yayıldığı sırada yetişmesi sebebi ile şairliğini halkı yetiştirmek yolunda kullanarak sanat kaygısından uzak basit nasihatnameler yazdığı kabul edilebilir. Kendisi tabî Fars edebiyatını biliyordu. Ancak bir yandan halka hitap etmek ihtiyacı, öte yandan Türkçenin Fars örneklerine göre henüz gerektiği gibi işlenmemiş olması *Çarhnâme*'yi sanat bakımından iptidai kılmıştır" (Mansuroğlu, 1956, s. 1). Mansuroğlu'nun bu değerlendirmesi, eserin 83 beyitlik kısmı üzerinden yapılırsa da devam eden 17 beyitlik

verdiğimiz Halîlî'nin şiirinin son beyti görülmektedir. Biz metni verirken 266 a sayfasındaki Halîlî'ye ait olan beyiti bulunması gereken yere yani 263 a der-kenâr sayfasında Halîlî'nin şiirinin sonuna ekledik" (Ertek Morkoç, 2003, s. 1498) notu düşülmüştür. Bayezid nüshası 266a'da bulunan Halîlî'ye ait bu makta beyti, birkaç sebeple 263a'daki Halîlî'nin şiirine ait olamaz. Varakların öncelik sonralığı bir tarafa BD 265a'daki makta beyti ana metin kısmına yazılmış iken 263a'daki şiir derkenara 3 beyit olarak yazılmış ve eksik bırakılmıştır. (Bu noktada Bayezid nüshasının bazı varaklarında ana metin kısmına yazılan şiirlerin belli işaretlerle derkenarda tamamlandığını da belirtelim). Bu gazel ile ilgili bir diğer problemli nokta 263a'daki Halîlî'nin şiiri ile 266a'daki makta beytinin redif ve kafiyelerinin birbirini tutmamasıdır. 263a'daki şiirin kafiye ve redifi "-ân iken" olmasına karşılık 266a'daki makta beytinde kafiye ve redif "-ûsdan" şeklindedir. 266a'daki bu makta beyti, şiir mecmuasında "Gazel-i Halîlî Redif-i Diger" başlığıyla kaydedilen gazele aittir. Bu gazel, BD 266a'da Günâhî'nin naziresi ile devam etmektedir. Halîlî'nin gazelinin şiir mecmuasında kaydedildiği yer ile BD nüshasında devam eden makta beyti, sıralama olarak da birbirleriyle mütenasiptir. Halîlî'ye ait gazel şu şekilde tamamlanmaktadır;

Gazel-i Halîlî Redif-i Diger

Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

1. Zâhidâ çün bî-ğabersin nâme-i nâmûsdan
Bârî inkâr itme Hâkka geç kuru nâmûsdan
2. Kõ enâniyyet tarîkin ma'rifet kesb idegõr
Âdem oğlusın ne bulduñ şûret-i kâbüsdan
3. Nûr-ı Hâkdur görinen 'ârifden ey kûteh nazâr
Şöyle kim şem'ûñ ziyâsı görünür fânûsdan
4. Pâdişâh iseñ ne var cehd it gedâ-yı 'ârif ol
Cehl ile bârî ne hâşıl genc-i Daqyânûsdan
5. Şûfiyâ sen 'âşika mülhid gerek kâfir digil
Ol sürer zevkin def ü çeng ü ney ü nâkûsdan
6. Zâhid-i hod-bîn ne bilsün Hâk tarîkinden haber
Tek hemân dünyâyı toldursun bugün sâlûsdan (1-6/ME 151b)
7. Ey **Halîlî** bulmağ isterseñ Cenâb-ı Hâkka yol
Hâk-i pâ-yı 'ârif ol dûr olmağıl pâ-bûsdan(7/BD 266a)

kısım için de benzer bir değerlendirme uygun düşmektedir.¹¹ Eserin konusu hakkında Mansuroğlu Köprülü'den naklen şunları söylemektedir; “Köprülü bu manzumenin ... konusu bakımından Moğol istilâsı zamanına yakıştığını söyler: Dünyanın faniliğinden, dünya zevklerine kapılmamak gerektiğinden, ölümü hatırlatarak bu dünyada ahiret için hazırlanmak lüzumundan bahisle bunun ancak ibadet, tevazu gibi dinî-ahlâkî işlerle sağlanabileceğini öğüt veren dinî-sofiyane bir eserdir” (Mansuroğlu, 1956, s. 2).¹² Ahmed Fakih, kasideinin devam eden 17 beytinde de önceki beyitlerde bahsettiği “dünyanın faniliği, felekten şikâyet” gibi konulara devam etmektedir. Mahlas beytinden sonra duaya geçen şair iman yolundan ayrılmamayı, kabrinin aydınlık olmasını istemektedir. Cennete erişip Hz. Peygambere komşu olmayı arzulayan şair, kasidenin son beytinde günahlarının affedilmesi temennisi ile manzumesini bitirmektedir.

97. *Îmân virdüñ anı bizden ayırma*

Kerîm sensin Raḥîm sensin i Yezdân

98. *Sinümüz içini sen aydıñ eyle*

Melâyikler viribi¹³ anda mihmân

99. *Resûle ḳonşî kılğıl cennet içre*

Bize erzânî eyle bâğ u bostân

100. *Ḳamu mü'minler ile raḥmet eyle*

Günâhumuzı 'afv eyle i Gufrân (Kılıçarslan, 2022, s. 220)

Yer yer vezin hatalarının bulunduğu eserin nazım tekniği açısından kusurlu oluşunu Mansuroğlu; “Manzume aruzun hezec bahrinin mefâ'îlün mefâ'îlün fa'ûlün vezni ile yazılmış olup bugünkü anlayışımıza göre nazım tekniği bakımından kusurlu sayılabilir” (Mansuroğlu, 1956, s. 2) cümleleriyle değerlendirmiştir. Eserde Arapça ve Farsça kelimelerin sıklığına da dikkat çeken

¹¹ *Çarh-nâme*'nin elde bulunan 83 beyti üzerinden yapılan bir başka metin neşri için bk. Ercilasun, A. B., İz F. ve Kut, G. (1985). *Başlangıcından günümüze kadar büyük Türk klâsikleri* (C 1). Ötüken.

¹² Köprülü'nün *Çarh-nâme*'nin konusu itibarıyla Moğol istilâsı zamanına yakıştığını söylemesi, manzumenin şairine ilişkin ileri sürdüğü tespitlerle ilk bakışta uygunluk arz etmektedir. Bu değerlendirme tarih olarak manzumenin şairi olarak gösterilen Hoca Fakih Ahmed'in (Kıdvetü'l-abdâl) yaşadığı dönem ile örtüşmektedir. Bu değerlendirme yanında Tezcan'ın *Çarh-nâme*'de “Kara Veba” hakkında söylenen mısralar üzerinden yaptığı tespitler de şairin dönemine ilişkin bir başka çıkarımdır. (Tezcan, 1994, s. 86-87). Benzer bir değerlendirme, Köprülü'nün 13. yüzyıla ait şairler arasında gösterdiği Şeyyâd Hamza için de yapılmıştır. Bu değerlendirmede de Şeyyâd Hamza'ya ait bir şiir üzerinden yaşadığı yüzyıla ilişkin bir netlik ortaya konulmuştur. Geniş bilgi için bk. (Akar, 1986).

¹³ Kaynak olarak gösterilen eserde “vü Rabbi” olarak okunmuştur. Bu kısım buradan itibaren “viribi” olarak düzeltilmiştir.

Mansuroğlu bunların, eserin konusu özelindeki tabirlerde ve daha ziyade kafiye oluşturmak için kullanıldığını söyler; “Eserde Arapça ve Farsça sözcüklerdir. Bunlar birinci derecede konu ile ilgili tabirler olmakla birlikte, bir bakıma daha çok göze çarpanları kafiyelerdekilerdir” (Mansuroğlu, 1956, s. 2). Mürdef kafiyesinin kullanıldığı manzumede zaman zaman Türkçe kelimelere ve eklere de başvurulduğu görülmektedir.

Sonuç

Türk edebiyatının Anadolu sahasındaki ilk metinlerinden olduğu düşünülen *Çarh-nâme*, manzumenin tek nüshasının başlığında da belirtildiği gibi Ahmed Fakîh’e aittir. *Çarh-nâme*’nin şairi olarak gösterilen Ahmed Fakîh’in ne zaman yaşadığına ilişkin tespitler, bu eser üzerine ilk incelemeyi gerçekleştiren Fuad Köprülü’den itibaren süregelmiştir. Manzumenin Ahmed Fakîh ismine aidiyetinde herhangi bir belirsizlik bulunmazken şairinin dönemine ilişkin farklı değerlendirmeler, Türkçenin Anadolu sahasındaki ilk örneklerinin tayini açısından da önemlidir. Son araştırmalar ile hem Ahmed Fakîh(ler) hem de 13. yüzyılda yaşadığı sanılan diğer şairler üzerine Köprülü’nün ortaya koyduğu tarihlendirmelerde güncellemeler yapılmıştır. Bu son araştırmalarda Köprülü’nün tespitini dayandırdığı kaynaklardan hareketle 13. yüzyıla konumlandığı *Çarh-nâme* sahibi Ahmed Fakîh’in 14. yüzyıl ortalarına kadar yaşamış, aynı isimde bir başka Ahmed Fakîh olduğuna ilişkin ikna edici değerlendirmeler ortaya konmuştur.

Ahmed Fakîh’e ait *Çarh-nâme* kasidesinin yegâne nüshasını barındıran *Câmi ‘ü’n-nezâ’ir*’in Bayezid nüshasında bu manzumenin 83 beyti kayıtlıdır. Bayezid nüshasına göre oldukça eksik; ancak şiir sıralaması olarak bu nüsha ile tutarlılık gösteren AÜ nüshasında *Çarh-nâme*’nin olduğu kısma gelmeden eser yarım kalmıştır. *Çarh-nâme*’nin, Bayezid nüshasının sonunda verilen fihriste nazaran 100 beyit olduğu görülmektedir. *Câmi ‘ü’n-nezâ’ir*’in eksikliğine ilişkin değerlendirmeler de Ahmed Fakîh’e ait bu kasidenin eksikliği üzerinden somutlaştırılmıştır. Yakın zaman önce *Mecmuua Feraid* adıyla kayıtlı bir mecmuaya sıralı/sırasız bir biçimde eklenen varakların *Câmi ‘ü’n-nezâ’ir*’in Bayezid nüshasındaki eksik varaklar olduğu tespit edilmiştir. Bu eksik kısımlarda *Çarh-nâme*’nin de eksik beyitlerinin bulunması, *Câmi ‘ü’n-nezâ’ir*’i yeniden bütünleyen en önemli göstergelerden birisidir.

Mecmuada tespit edilen kısımda Ahmed Fakîh’in *Çarh-nâme*’sine ait olan 17 beyit içinde şairin mahlası da geçmektedir. Bu 17 beyit ile önceki 83 beyit arasında üslup ve konu birliği yanında manzumenin şekil unsurları da uygunluk arz etmektedir. *Çarh-nâme* metnini bütünleyen bu kısmın derkenarlarında da *Çarh-nâme* ile aynı vezin ve kafiye başlıksız bir başka manzume daha

bulunmaktadır. *Çarh-nâme* ile hemen hemen aynı ölçekte olan bu manzumenin Sa'dî mahlaslı bir şaire ait olduğu anlaşılmaktadır.

Mecmua içinde tespit edilen kısımların *Çarh-nâme*'ye aidiyeti noktasında bir başka gösterge de *Câmi'ü'n-nezâ'ir*'in Bayezid nüshasında kasidenin 83. beytinden sonra diğer yüzde Halîlî'ye ait bir makta beytinin varlığıdır. *Câmi'ü'n-nezâ'ir*'in tenkitli metninde Halîlî'nin eksik bir başka şiirine eklenen bu makta beytinin de mecmuada tespit ettiğimiz şaire ait başka bir gazelin maktası olduğu tespit edilmiştir. *Çarh-nâme* özelindeki bu değerlendirmeler mecmua içindeki varakların *Câmi'ü'n-nezâ'ir*'in Bayezid nüshasının eksik varakları olduğunu doğrulamaktadır. Bu kısımlar dışında mecmuada bulunan diğer varaklarda da pek çok başka metnin birbirini bütünlediği görülmektedir. Mecmuadaki kısımların yazı, ana metin ve derkenar düzeni, şiirlere verilen başlıklar gibi unsurları da Bayezid nüshasının eksik varaklarıyla örtüşmektedir. Bu çalışmada yegâne nüshası Eğridirli Hacı Kemâl'in *Câmi'ü'n-nezâ'ir*'inde bulunan ve Türk dili ve edebiyatı tarihi açısından önemli bir metin olan *Çarh-nâme* ve şairi Ahmed Fakîh'e ilişkin değerlendirmeler yapılmış, *Çarh-nâme*'yi bütünleyen eksik beyitlerle birlikte tam metni sunulmuştur. Ahmed Fakîh'in *Çarh-nâme*'si yanında tespit edilen diğer manzumelerin de filolojik incelemelerle Türk dili ve edebiyatı tarihine ilişkin yeni değerlendirmelere bir zemin hazırlayacağı muhakkaktır.

Metin

Çarh-nâme-i Ahmed Fakîh der-bî-vefâ-i rûzgâr

Mefâ'îlün mefâ'îlün fe'ûlün

1. Dirîgâ çarhuñ elinden hezârân
Ki kılmışdur mu'atıl bunça kârân
2. İşid imdi bu ahvâli i kardaş
Çün ümmetdür biri birine ihvân
3. Yavuz şanmaya kardaş kardaşına
Hakîkatdür bu sözüm baña inan
4. İşitdün ise sözüme kulağ tut
Gidermegil sözümi kulağundan
5. Bilür misin niçün geldün cihâna
Sini kulluğ için yaratdı Sulţân
6. Saña ni'met virüpdür bî-nihâyet
Huşûsâ kim kılupdur ehl-i îmân

7. Naşîhat tutarısñ diñle sözüm
Hünerüñ var-ısa gel uşda meydân
8. Saña birkaç ögütler vireyin ben
Ki her birisi dürr ola ya mercân
9. Ögüdüm bu günehden tevbe eyle
Ki îmân kaçdın eyler bil ki şeytân
10. Uşañ olma başuña ‘aqluñı dir
Yol uzağdur ki yokdur hadd ü pâyân
11. Gözüñ aç ğaflet içre yatma iy dost
Ki göçmege tutupdur yüzi kervân
12. Yol erenleri göçüp yola girdi
Dögeyorır âhîr dünbeki servân
13. Nice bir yatasın ğafletde iy yâr
Ecel irmezdin öñdin imdi uyan
14. Nazar kıl ‘âleme hâlüñi añla
Yarağa meşğûl ol sen iy müselmân
15. Eger nâm ister iseñ âhîretde
Yidürgil Hâk yolına dünyede nân
16. Olanlar saña yetmez mi naşîhat
Niçün uşşuñı dirmezsın sen iy cân
17. Bu dünyâya niçün pek yapışursın
Sini andan kıparur çarğ-ı devrân
18. Bu rızık için nice teşvîş çekersin
Uşandı rızık yiyü ağzuñda dendân
19. Eger girüp sin içinde yatasın
Beş on arşun bez ile yâhû ‘uryân
20. Ne mağrûrsın cihânuñ lezzetine
Niçe bir yürivesin şâd u handân
21. Kazâ yayı ecel oğların atar
Saña dahı doqınısar ol oğdan

22. Ol oķuñ zaķmına kimsene döymez
Görür ölmez virür cânını ķurbân
23. Vefâ umma bu dünyâdan i ħanum
Anuñla ķılmağıl sen 'ahd ü peymân
24. Sini aldar bu dünyâ bî-ħabersin
Sözüm işit öğüdüm tut tab aldan
25. Ögünü dir ķıyâmet bil yaķındur
Utan kim saña nâzırdur Yaradan
26. Hevâya uyma geç nefis ârzûsından
Bu nefis atınuñ ağzına ur uyan
27. Bu dünyâ bî-vefâdur bil ħaķîķat
Sini göçürmedin ol sen göç andan
28. Niçe bir tırısar bu dünya ħalkı
Niçe bir olısar dünyâ âbâdân
29. Yıkılısar bu göklerle bu yirler
Ķamusı olıсарdur küllî vîrân
30. Gün ola kim ķopa tağlar yirinden
Berâber ola düpdüz tağ u yaban
31. Ķıyâmet ķopıcağız bil ħaķîķat
Kelebek bigi tağıla bu insân
32. Yaradılmış cemî'i öliserdür
Ķalıсарdur hemân ol Ferd ü Raħmân
33. Yarın anda ħalâyıķ cem' olıсар
Kimi kayğuya batmış kimi şâdân
34. Su'âl eyleyiserler itdüğünden
Tutar a'zâlaruñı anda lertzân
35. Kirâmen kâtibîn durmaz yazarlar
Ne kim itdün ķılurlar anı dîvân
36. Getürüp tartalar ħayruñla şerrün
Ĥaķîķat bil ķurılıр anda mîzân

37. Eger hayruñ ağır gelse zi devlet
Yüzüñ ağ ola hem-çün mâh-ı tâbân
38. Eger şerrüñ ağır gelse i miskîn
Varacak yirüñ olur bil ki nîrân
39. Şırâta uğrayıyardur yoluñ bil
Kılıçdan iti dirler ince kıldan
40. Yarın andan geçisersin yol oldur
Şakın imdi i kardaş çıkma yoldan
41. Bizi korkduğumuzdan kurtar iy Hâk
Bize ayruğ bititme anda hicrân
42. Cemâlüñ bize göster yarın anda
Be-ħakk-ı Muştafâ vü mâh-ı tâbân
43. Gel imdi ol Resûlüñ sünnetin tut
Kim anı tutsa olur Şâh-ı Merdân
44. Bu dünyâ lezzetine mağrûr olma
Bu nefsi beslemegil hem-çü hayvân
45. Sini ger bir nefes güldürdi dünyâ
Şoñucu biñ kezin kıldurdi efgân
46. Bu dünyâ bil ki saña bâkî kalmaz
Eger mülküñ ola Şâm u Horâsân
47. Vefâ umma ki yoğdur hiç vefâsı
Velîkin işidür her lahza noğşân
48. Esirgemez bu halkı çarh-ı zâlim
Mecâl virmez sürer âdemi bundan
49. Ne yoğsulı esirger ne ho bayı
Ne ağ şakallu pîr kor ne ho oğlan
50. Gözüñle niçe gördüñ iy uşullu
Ki ma'sûmlar kırılmışdur vebâdan
51. Selâfınler zebûn olur ecelden
Ecel irişmedin saña negâhân

52. Gel imdi kendüzüñe dir ögüñi
Ecel irişmedin sana negâhân
53. Ecel câmı şarâbın çün içesin
Düşesin ayru kamu dostlaruñdan
54. Yaluñuzca yatasın sin içinde
Ne bilem şâd m'olursın yâ perîşân
55. Di imdi bunda anuñ yarağın gör
Ki saña yârî kıla Hayy u Sübhân
56. 'İbâdet kıl Hâk için giçe gündüz
'İbâdetdür bilürsin genc-i pinhân
57. Kazâ-yı âsumânî çün irişür
Ölüme kimsene olmaz peyandân
58. Gelecek nesne gelür çâre yokdur
Gerek sen yaş yirine ağlağıl kan
59. Bu dünyâda belâya şabr idegör
Hâkuñ sevdüğü kurtılmaz belâdan
60. Ölüm bir kapudur geçmek gerekdür
Berâber anda sultân ile çöpân
61. Yaradılmış bu şerbetden tadısar
Ulu kiçi durur ol işde yeksân
62. Bu bir işdür kim uğrar kamu mañlûk
Bu bir derddür ki yokdur aña dermân
63. Bu bir rencdür ki hîç dermân bulunmaz
'İlâc bilmediler Bukrat u Lokmân
64. Ecel şayrulığı çün kim irişse
Tâmâr itmez aña yüz biñ tabîbân
65. Nebî zindân dimişdür dünyâ-y-içün
Nite râhat olısar ehl-i zindân
66. Dirîgâ kim uçısar kuş kafesden
Dirîgâ kim çüriyiser bu ebdân

67. Dirîgâ yatisaruz sin içinde
Geçiser üstümüzden niçe ezmân
68. Nebî vü hem velî kurtılmadı hiç
Ölüm şerbetin içüp virdiler cân
69. Bize hüd ne hisâb anlara nisbet
Ecelden kaçmağa yok durur imkân
70. Çalabum çün ölüme uğraruz biz
Ayurma şoñ nefesümüz îmândan
71. N'idelüm çün cihânuñ işi budur
O derde uğradı Dâvud Süleymân
72. Anuñ kim tahtını yıl götürürdi
Ölüme uğradı adı Süleymân
73. Elinde ejdehâ olan 'aşâsı
Yed-i beyzâ dahı Mûsî bin 'İmrân
74. Ya qanı Ya 'kûb İsmâ'îl ü Dâvud
Dahı hüsn issi ol Yûsuf-ı Ken'ân
75. Ebûbekr ü 'Ömer qanı 'Alî hem
Ya qanı cem' iden Kur'ânı 'Oşmân
76. Qamusı datdı bu şerbetden iy yâr
Uş imdi bize degdi nevbet el'ân
77. Muhammed kim cihânuñ fahrı-y-ıdı
Bu sünnetler anuñdur âyîn erkân
78. Burâk issi Hâkuñ dostı Habîbi
Aña mi'râc u 'arş üstiydi seyrân
79. Anuñ içün yaradıldı bu 'âlem
Anuñ içün düzetti ins ile cân
80. Anuñ içün yaradıldı bu yirler
Anuñ içün bu gökler oldı sayvan
81. Aña qalmayıcaq bu dünyâ key bil
Saña hüd qalısar degül yaraqlan

82. Pes ölüm haqdur elbette ölürsin
Saña imdi i dervîş kibr kıandan
83. Tavażzu ‘ eyle bunda hâs u ‘âma
Kim anda olmayasın zâr u giryân
84. Ne kıaldı enbiyâ vü evliyâyâ
Ne kıalısar cihânda ehl-i ‘irfân
85. Muqayyed olurısañ bu cihânda
Yaşuñ olduqça imdi turma tarvan
86. Kime itmedi zulmi çarh-ı zâlim
Kimüñ itmedi cigerini biryân
87. Kimüñ aqıtmadı gözi yaşını
Kimüñ kıılmadı yüregın tolu kıan
88. Ki oğul[i]çün ağladur atayı
Ki oğlancuğını ayırur anadan
89. Selâfınler bu işde şöyle ‘âciz
Halâyıqlar bu işde şöyle hayrân
90. Neler kııldıñ cihânda sen i¹⁴ dünyâ
Yaradılalı kim döner bu devrân
91. Bu sözleri anuñçün söylerem ben
Ki ‘âlemde ola her lahza destân
92. Naşîhat tutalar ‘ibret alalar
Bunu diñleyeler ‘aşk-ıla cândan
93. Yarağa meşğûl ola işidenler
İdeler yarın için bunda ihsân
94. Bu ‘ibret saña kâr itdise **Ahmed**
Günâhdan tevbe eyle oqı Kur’ân
95. İlâhî kıullaruña rahmet eyle
Be-haqq-ı sûre-i Tâ-hâ vü Rahmân

¹⁴ Eksik beyitlerin yayımlandığı kaynakta bu ünlem “ey” şeklinde okunmuştu. Burada “i/iy” olarak düzeltildi. Bk. Kılıçarslan, 2022, s. 219-220.

96. Senüñ fazluñdan umaruz Çalabum
Yarın yoldaş idesin hûr u rıdvân
97. İmân virdüñ anı bizden ayırma
Kerîm sensin Raḥîm sensin i Yezdân
98. Sinümüz içini sen aydıñ eyle
Melâyikler viribi anda mihmân
99. Resûle konşu kılgıl cennet içre
Bize erzânî eyle bâğ u bostân
100. Xamu mü'minler ile raḥmet eyle
Günâhumuzı 'afv eyle i Ğufrân

Etik Komite Onayı Araştırmada etik kurul iznine gerek yoktur.

Mali Destek Araştırma için herhangi bir mali destek alınmadı.

Çıkar Çatışması Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Ethical Committee Approval Ethical committee approval is not required for this research.

Funding This research received no external funding.

Conflicts of Interest The author declares no conflicts of interest in this study.

Kaynakça

- Akar, M. (1986). Şeyyad Hamza hakkında yeni bilgiler-I. *Türklük Araştırmaları Dergisi*, 2, 1-14.
- Bayram, M. (2000). Anadolu'da te'lif edilen ilk Türkçe eser meselesi. *Erdem*, 36, 899-906.
- Boz, E. (2019). Ahmed Fakih'e atfedilen iki eser üzerinde "aitlik tespitine yönelik" biçimbilgisel bir karşılaştırma. *Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 8(18), 167-179.
- Câmi 'ü'n-nezâ'ir*. (t.y.a). Demirbaş No.: 804-805. AÜDTCF Kütüphanesi İsmail Saib I- II. Ankara, Türkiye.
- Câmi 'ü'n-nezâ'ir*. (t.y.b). Demirbaş No.: 5782. Bayezid Devlet Kütüphanesi. İstanbul, Türkiye.
- Ercilasun, A. B., İz, F. ve Kut, G. (1985). *Başlangıcından günümüze kadar büyük Türk klâsikleri* (C 1). Ötüken.

- Ertek Morkoç, Y. (2003). *Eğridirli Hacı Kemal'in Câmiü'n-nezâir'i (Metin ve mecmua geleneği üzerine bir inceleme)*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kılıçarslan, O. (2022). *Eğridirli Hacı Kemâl Câmi'ü'n-nezâ'ir eksik şiirler Bâ-yezîd nüshası No: 5782 (İnceleme-metin-tıpkıbasım)*. Grafiker.
- Koç, M. (2011). Anadolu'da ilk Türkçe telif eser. *Bilig*, 57, 159-174.
- Köprülüzâde Mehmed Fuad. (1926). Selçuklular devrinde Anadolu şairleri II: Ahmed Fakih. *Türk Yurdu*, 22, 149-151.
- Köprülüzâde Mehmed Fuad. (1928). *Millî edebiyat cereyânının ilk mübeşşirleri*. Devlet Matbaası.
- Kut, G. (1986). Mecmua. *Türk Dili ve Edebiyatı ansiklopedisi* içinde (C VI, s. 171). Dergâh.
- M. Hâlid Bayrı. (1927). Câmi'ü'n-nezâ'ir. *Millî Mecmua*, VIII(89), 1432-1433.
- Mansuroğlu, M. (1956). *Ahmed Fakih, Çarh-nâme*. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.
- Mazıoğlu, H. (1974). *Ahmed Fakih, Kitâbu evsâfi mesâcidi 'ş-şerîfe*. Türk Dil Kurumu.
- Mecmua Feraid*. (t.y.). Demirbaş No.: 22 Sel 2309. Edirne Selimiye Yazma Eser Kütüphanesi. Edirne, Türkiye.
- Merhan, A. (2011). Anadolu'daki ilk Türkçe eser üzerine tartışmalar. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 59(2), 53-62.
- Pala, İ. (2004). Ahmed Fakih ve şiirleri üzerine bir inceleme. *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, 10, 123-148.
- Sertkaya, O. F. (1989). Ahmed Fakih. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm ansiklopedisi* içinde (C II, s. 65-67). Türkiye Diyanet Vakfı.
- Tezcan, S. (1994). Anadolu Türk yazımının başlangıç döneminde bir yazar ve *Çarh-nâme*'nin tarihlendirilmesi üzerine. *Türk Dilleri Araştırmaları*, 4, 75-88.

Extended Summary

The poets of the first period of Anatolian Turkish literature and the works of these poets are valuable in showing the historical-literary line of Turkish language. One of them deserving praise is Ahmed Fakih. Studies on the identity of Ahmed Fakih whose name is mentioned as a pioneer author of the first original literary work written in Turkish language in the Anatolian field and on the period, he lived in, have been ongoing in the light of new information and documents since Fuad Köprülü carried out the first study on *Çarh-name*.

Previous inquiries have revealed that Ahmed Fakih, considered by Fuad Köprülü as one of the 13th-century poets along with Sultan Veled, Yunus Emre, Şeyyad Hamza, Hoca Dehhani and Şeyyad İsa, cannot be dated to that century due to name similarities and some chronological inconsistencies. One of these researches, based on a fifty couplets poem written by Şeyyad Hamza, estimated as one of the 13th-century poets, indicates the time during which he lived should not be dated to that century. Metin Akar determined the time in which the poet lived with the reference to the expressions about the “plague” in the two couplets of Şeyyad Hamza’s 50 couplets poem. There is an obvious date statement (749/1348) in one of its couplets. The contribution of the information in Şeyyad Hamza’s poem for making assumptions about the poet’s life was also discussed by Semih Tezcan in his studies on Ahmed Fakih’s Qasida of *Çarh-name*. Akar’s and Tezcan’s evaluations on these two poets, considered to live in the 13th century, are very useful to define the accuracy of the date owing to an event(s) covering a limited period.

One of the studies on the name Ahmed Fakih is the article “Ahmed Fakih” written by Osman Fikri Sertkaya for the *Encyclopaedia of Islam* (TDV). Sertkaya made a classification based on the name(s) of “Ahmed Fakih”. It is not stated in Sertkaya’s article which one of the Ahmed Fakih(s) is the author of the qasida called *Çarh-name* but a comprehensive evaluation has been made under the title of “Works Collected under the Name of Ahmed Fakih”. Köprülü’s assessments regarding the century, Ahmed Fakih (s) lived in, have been updated by the researchers who study in the same field and it is agreed that no obvious judgment can be given on this topic and a later date should be suggested. Tezcan’s and Sertkaya’s studies and evaluations indicate that there may be another person with the same name as Ahmed Fakih. On the other hand, Tezcan’s conclusions on the authors/poets and their works in the 13th and 14th centuries, in which the first works of Turkish literature began to be written, are noteworthy with respect to presenting a significant accumulation and approach. However, these interpretations do not totally eliminate the confusion. If it is not taken into consideration that who the real author of *Çarh-name* is and whether he is the same person as the author of *Kitabu Evsafı Mesacidi’ş-Şerife*, it can be stated that these two works are connected to the name(s) of Ahmed Fakih. Today, there is a consensus among scholars that both the qasida named *Çarh-name* and the work called *Kitabu Evsafı Mesacidi’ş-Şerife*, in which the holy places are described during a pilgrimage, are written by Ahmed Fakih. With the revised information and reviewed documents, these literary works should be dated to the 14th-15th centuries of Turkish literature.

The only copy of Ahmed Fakih's qasida named *Çarh-name* is between the leaves of 289a-290b (264a-265b) in the collection of nazire (parallel) called *Cami'ü'n-neza'ir* of Eğridirli Hacı Kemal (Hacı Kemal from Eğridir) registered at number 5782 in the Bayezid State Library. In the index section of *Cami'ü'n-neza'ir*, the number 100 is written below the name Ahmed Fakih. The qasida of Ahmed Fakih, who doesn't have any other poems in the collection, consists of 100 couplets. In the poetry collection, some pages of the manuscript were torn after the 83rd couplet and the last 17 couplets of *Çarh-name* remained in this torn part. It can be comprehended that there is a missing part in the last couplets in which a break is felt while giving advice. The absence of a pseudonym in 83 couplets in *Cami'ü'n-neza'ir* implies that the pseudonym had been left in the missing couplets. A while ago, a few leaves have been discovered in a poetry collection registered as *Mecmua Feraid* (ME) with the number 22 Sel 2309 in Edirne Selimiye Manuscript Library. It is presumed that this collection is gathered untidily. These newly found leaves have been compared with the Bayezid copy of *Cami'ü'n-neza'ir*. It has been determined that there are some commonalities between the leaves and the Bayezid copy of *Cami'ü'n-neza'ir*. After comparing these two texts, it has been inferred that these untidy leaves are the split part of the copy of *Cami'ü'n-neza'ir*. These leaves that are presumed to be added to the poetry collection without a certain order exceed the scale given in the introduction of *Cami'ü'n-neza'ir*. This 17 couplets poem, written on page of 143a in the poetry collection and not having the beginning part, is the continuation of Ahmed Fakih's 83 couplets qasida of *Çarh-name* which is placed between leaves 264a-265b in *Cami'ü'n-neza'ir*.

Details such as writing style, main text, margin order of the parts in the collection, and the titles given to the poems also correspond with the missing leaves of the Bayezid copy. Evaluations have been made on Ahmed Fakih and *Çarh-name*, a valuable qasida taking place in *Cami'ü'n-neza'ir* of Eğridirli Hacı Kemal, also on its significance in the history of Turkish language and literature. The whole text is presented together with the missing couplets completing the *Çarh-name*. Other poems found in the poetry collection along with Ahmed Fakih's *Çarh-name* will certainly provide a basis for new evaluations of the history of Turkish language and literature through philological studies.

